

نقش عوامل ژئوپلیتیکی آمریکا و تکفیری‌ها از مبدأ سرزمینی عراق بر راهبرد دفاعی آن‌ها جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران

فتح... کلانتری^۱؛ محمدحسین نامی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۱۰

چکیده

عوامل ژئوپلیتیکی شامل کلیه عواملی است که در چارچوب جغرافیا، سیاست و قدرت بر راهبرد دفاعی تاثیرگذار باشند، عوامل ژئوپلیتیکی در انتخاب نوع راهبرد دفاعی نقش مهمی دارد. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف دستیابی به نقش عوامل ژئوپلیتیکی آمریکا و تکفیری‌ها از مبدأ سرزمینی عراق بر راهبرد دفاعی آن‌ها جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی با رویکرد کمی انجام گردیده و از نوع توسعه‌ای- کاربردی می‌باشد، روش جمع‌آوری اطلاعات میدانی و کتابخانه‌ای بوده و جامعه آماری نیز ۳۷ نفر می‌باشند. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که تعداد عوامل ژئوپلیتیکی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق ۲۷ عامل است: (۴ عامل طبیعی، ۵ عامل انسانی، ۳ عامل اقتصادی، ۲ عامل سیاست داخلی، ۲ عامل سیاست خارجی، ۶ عامل نظامی، ۳ عامل فرهنگی و ۲ عامل علمی- فناوری) که تعداد ۱۲ عامل آن دارای دو نقش هم‌زمان هستند، یعنی هم‌زمان هم فرصت هستند و هم تهدید و یا هم‌زمان هم ضعف هستند و هم قوت، در مجموع عوامل ژئوپلیتیک دشمن از مبدأ سرزمینی عراق دارای ۲۷ عامل و ۳۹ نقش می‌باشند. بر اساس دستاوردهای پژوهش حاضر می‌توان بیان نمود که دشمن در حوزه عوامل ژئوپلیتیکی در موقعیت تهاجمی قرار دارد و اجرای راهبرد بازدارندگی و دفاع همه-جانبه توسط نیروهای مسلح ج.ا.ایران و عراق جهت خنثی نمودن تهدیدهای آمریکا و گروه‌های تروریستی پیشنهاد می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: عوامل ژئوپلیتیکی، راهبرد دفاعی، اهداف ملی، عراق.

۱- دانش‌آموخته دوره دکتری علوم دفاعی راهبردی و نویسنده مسئول (رایانامه: ff.ka@chmail.ir)

۲- استادیار دانشگاه فارابی

مقدمه

خداوند متعال در قرآن کریم برای جنگ با دشمن می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُّوا لَلَّهِ وَعَدُّوا كُمْ»، آیه خطاب به مومنان است که می‌فرماید: شما در مقام مبارزه با کافران خود را مهیا کنید و تا آن حد که بتوانید، از آذوقه و تسلیحات و آلات جنگی و اسبان سواری برای تحدید و تخویف دشمنان خدا و دشمنان خودتان فراهم سازید و بر قوم دیگر که شما بر دشمنی آنان مطلع نیستید و خدا بر مکر و دشمنی آنها آگاه است نیز مهیا باشید.^۱

آیات قرآنی که در مورد جنگ و جهاد نازل شده و اندیشه‌های دفاعی پیامبر اعظم (صلی‌الله علیه و آله) و ائمه (علیه‌السلام) بیان‌گر آن است که راهبرد دفاعی مسلمانان در صدر اسلام، تدافعی بوده است. پس از آغاز جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه کشورمان، حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) ماهیت جنگ ۸ ساله را جهاد دفاعی نامید و پس از اتمام جنگ راهبرد دفاع همه‌جانبه را بیان فرمودند (امام خمینی رحمت‌الله علیه، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۱۹) تدوین راهبرد دفاعی به مجموعه طرح‌ها، شیوه‌ها و اقداماتی گفته می‌شود که با در نظر گرفتن عوامل محیطی و ژئوپلیتیکی، به منظور ایجاد یک ارتباط اصولی و عقلانی میان مولفه‌های قدرت ملی با اهداف دفاعی - امنیتی، برای خنثی کردن تهدیدها علیه امنیت ملی و منافع حیاتی کشور با تأکید بر عوامل ژئوپلیتیکی به کار می‌روند (دانش آشتیانی، ۱۳۸۸: ۵۸). عوامل ژئوپلیتیکی به وجود آورنده شرایط بر راهبرد دفاعی هستند. در واقع، درک صحیح از نقش عوامل ژئوپلیتیکی می‌تواند تاثیر بسزایی در شکل‌گیری راهبرد دفاعی یک کشور بگذارد، ضمن این که دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی بخش‌های مهم آیین‌های راهبردی دولت‌ها، سیاستمداران و فرآیندهای سیاست‌گذاری را تشکیل می‌دهند (آتوتایل، ۱۳۸۰: ۶۹۲).

کشور عراق به‌عنوان همسایه غربی جمهوری اسلامی ایران در طول چندین دهه چالش‌های مهمی برای کشور داشته و در حال حاضر دغدغه و نگرانی مسئولین دفاعی کشور حضور و نفوذ دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران و پس‌مانده گروهک‌های تکفیری - تروریستی در عراق است. به‌علت همگرایی کنونی بین نظام سیاسی عراق و ج.ا.ایران، عراق برای ج.ا.ایران تهدید نیست اما به هر دلیلی که شرایط برای حضور مجدد نیروهای آمریکایی در این کشور فراهم

گردد، تهدیدهای نظامی توسط آمریکا و گروهک‌های تروریستی و تکفیری بیشتر شده و دشمن از فضا و جغرافیای عراق به‌عنوان مبدأ عملیاتی علیه ج.ا.ایران استفاده نمود. بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر عبارتست از: کدام عوامل ژئوپلیتیکی از مبدأ سرزمینی عراق بر راهبرد دفاعی دشمن (آمریکا و تکفیری‌ها) توان نقش‌آفرینی دارند؟ به همین دلیل پژوهش دنبال مشخص نمودن نقش عوامل موثر ژئوپلیتیکی از مبدأ سرزمینی عراق در قالب، قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها بر راهبرد دفاعی دشمن می‌باشد.

از آنجائیکه شناخت دقیق عوامل ژئوپلیتیکی از مبدأ سرزمینی عراق به استراتژیست‌های نظامی کمک می‌کند تا راهبرد دفاعی دشمن را شناسایی نمایند، لذا تحقیق حاضر از جنبه‌های ذیل حائز اهمیت می‌باشد:

- مراجع تصمیم‌گیر دفاعی جمهوری اسلامی ایران را در تدوین راهبرد دفاعی در قبال تحولات منطقه از مبدأ سرزمینی عراق کمک می‌نماید.
- زوایای ناشناخته راهبرد دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق شناسایی و معرفی می‌گردد.
- مبنای مناسبی برای سیاستگذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات نظامی احتمالی از مبدأ سرزمینی عراق می‌باشد.

همچنین عدم توجه به نقش عوامل ژئوپلیتیکی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق پیامدهایی بشرح ذیل خواهد داشت.

- ممکن است جمهوری اسلامی ایران در تدوین راهبرد دفاعی مناسب در مقابل تهدیدات نظامی احتمالی از مبدأ سرزمینی عراق غافلگیر شده و مرتکب خطای راهبردی گردد.
- احتمال تجزیه و پراکندگی توان دفاعی جمهوری اسلامی ایران و آسیب‌پذیری بیشتر ایران در مقابل تهدیدات نظامی احتمالی از مبدأ سرزمینی عراق افزایش می‌یابد.

بر این مینا، سوال‌های اصلی و فرعی پژوهش نیز به‌صورت ذیل تدوین گشته‌اند:

سوال اصلی: نقش عوامل ژئوپلیتیکی دشمن (آمریکا و تکفیری‌ها) از مبدأ سرزمینی عراق بر راهبرد دفاعی آن‌ها جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟

سوال‌های فرعی: ۱- قوت‌ها و ضعف‌های ژئوپلیتیکی دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق کدامند؟ ۲- فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش

ژئوپلیتیک^۱: عبارتست از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷).

عوامل ژئوپلیتیکی^۲: هر عامل جغرافیایی که در تعامل با قدرت در سیاست مورد استفاده قرار گیرد، عامل ژئوپلیتیکی است (شمس دولت‌آبادی، ۱۳۹۴: ۵۹).

راهبرد ژئوپلیتیکی^۳: عبارت است از راهبرد و خط‌مشی متخذه از سوی یک دولت یا سازمان و ائتلاف بین‌المللی علیه رقبای خود برای رسیدن به اهداف و منافع ملی با استفاده از عوامل جغرافیایی (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

راهبرد دفاعی^۴: راهبرد به‌معنای تعیین هدف‌های بلند مدت سازمان و گزینش مجموعه‌ی اقدامات و تخصیص منابع لازم برای دستیابی به این اهداف است (Chandler, 1963: 7). در تعریف دیگر، راهبرد دفاعی، علم و فن و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور (قدرت ملی) برای مقابله با انواع تهدیدهای امنیت ملی در تمامی ابعاد است (دانش‌آشتیانی، ۱۳۹۱: ۸۱).

راهبرد دفاعی: راهبرد دفاعی شیوه‌های به‌کارگیری مولفه‌های مختلف قدرت ملی را برای تحقق اهداف دفاعی کشور در راستای سیاست‌های ملی تعیین می‌کنند. بر مبنای این تعریف کارکرد راهبرد دفاعی، هماهنگ‌سازی کاربرد قابلیت‌های نظامی و غیرنظامی یک کشور در دفاع از منافع ملی و ارزش‌ها و آرمان‌های آن می‌باشد. در این نگرش راهبرد دفاعی پلی است بین راهبرد امنیت ملی و راهبرد نظامی که در آن اهداف امنیت ملی به اهداف دفاعی و سیاست‌های ملی به سیاست‌های دفاعی و رهنامه امنیت ملی به رهنامه دفاعی تبدیل می‌شود و اهداف اصلی راهبرد نظامی تولید می‌شوند (دانش‌آشتیانی، ۱۳۸۸: ۵۸). راهبرد دفاعی سطح رابط میان راهبرد امنیت ملی و راهبرد

نظامی است. در راهبرد دفاعی بحث این است که چگونه از تمام ابعاد قدرت ملی برای دستیابی به اهداف دفاعی کشور استفاده نماییم. در جدول زیر (جدول شماره ۱) سلسله‌مراتب راهبردهای ملی ارائه شده است:

جدول ۱. سلسله‌مراتب راهبردهای ملی

ماهیت اقدام	منابع و ابزارهای استفاده شده	رویکرد	حوزه اقدام	نوع و سطح راهبرد
عمومی	همه منابع و ابزارهای ملی	رویکرد عمومی در راستای سیاست‌های کلی نظام (دولت) (رویکرد فرابخشی)	حوزه کارکرد همه مؤلفه‌های قدرت ملی (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، عملی، اجتماعی، روانی، نظامی و اطلاعاتی)	راهبرد ملی
دوماهیتی و دو منظوره (نظامی و غیرنظامی)	همه منابع و ابزارهای ملی با کارکرد دفاعی دوگانه (نظامی و غیرنظامی)	رویکرد دفاعی - امنیتی در راستای سیاست‌های دفاعی - امنیتی نظامی (دولت)	همه مؤلفه‌های قدرت ملی (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اطلاعاتی، اجتماعی، روانی و نظامی)	راهبرد دفاعی
نظامی	همه منابع و ابزارهای نظامی	رویکرد نظامی در راستای سیاست‌ها و تدابیر دفاعی - امنیتی (رویکرد سازمانی)	مؤلفه‌های قدرت نظامی (کمیت و کیفیت منابع انسانی نیروهای مسلح، کمیت و کیفیت سلاح و تجهیزات نظامی، پیمانهای نظامی صنایع دفاعی و فناوری دفاعی)	راهبرد نظامی

(رشید، ۱۳۹۴: ۴)

رابطه بین ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی

برای بررسی و تعیین رابطه میان دو مفهوم ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی ابتدا وجوه افتراق و اشتراک آنها بیان می‌گردد. در این رابطه، رشید (۱۳۹۴) معتقد است، چنانچه هدف، ابزار و روش را عناصر اصلی راهبرد دفاعی و مؤلفه‌های قدرت ملی بدانیم، به ارتباط معناداری بین این دو مفهوم پی خواهیم برد. وی وجوه اشتراک و افتراق بین این دو مفهوم را در قالب جدول زیر (جدول شماره ۲) نشان داده است:

جدول ۲. مفهوم ژئوپلیتیک در تدوین راهبرد دفاعی

مفاهیم	وجوه اشتراک دو مفهوم			وجوه افتراق دو مفهوم
	هدف	عوامل و متغیرها	منابع و ابزار و مؤلفه‌ها	وظیفه
راهبرد دفاعی	تأمین منافع از طریق حفظ و یا ارتقاء قدرت	شناخت و بررسی و تجزیه و تحلیل منابع و مؤلفه های قدرت	عوامل قدرت (یا عوامل ژئوپلیتیک)	به کارگیری مؤلفه های قدرت
ژئوپلیتیک	تأمین منافع از طریق حفظ و یا ارتقاء موقعیت ژئوپلیتیک (مؤلفه های قدرت)	شناخت و بررسی و تجزیه و تحلیل عوامل ژئوپلیتیک	عوامل ژئوپلیتیک (یا عوامل قدرت)	دیکته کردن سیاست

(رشید، ۱۳۹۴: ۵)

عوامل ژئوپلیتیک

۱- عوامل طبیعی (فیزیکی)

عوامل طبیعی شامل موقعیت جغرافیایی، موقعیت راهبردی، فضا، وسعت خاک، شکل کشور، توپوگرافی و آب و هوا می‌باشد. موقعیت جغرافیایی عبارت است از: چگونگی قرار گرفتن یک نقطه در سطح کره زمین که خود دارای دو حالت عمومی یا نسبی و خصوصی یا ریاضی است. درحالی‌که موقعیت عمومی در مقیاس قاره‌ای، جهانی و منطقه‌ای تقسیمات دیگری دارد و از اهمیت زیادی برخوردار است. موقعیت ریاضی یا خصوصی در مطالعات ژئوپلیتیکی کمتر بررسی می‌شود. در جغرافیای نظامی نیز موقعیت را به موقعیت‌های امن، مناطق حائل و موقعیت جغرافیایی برتر تقسیم می‌نمایند. موقعیت‌های جغرافیایی مطلوب، اهرم‌های نظامی سودمندی را فراهم می‌کنند و در عین حال موقعیت‌های نامناسب نیز موجب ناامنی می‌شوند (کالینز، ۱۳۸۳: ۲۳).

۲- عوامل انسانی

ساده‌ترین شکل مطالعه جمعیت کشورها از دیدگاه ژئوپلیتیک، مطالعه نحوه توزیع جغرافیایی (پراکنش) آن‌ها می‌باشد. آنچه بدیهی است در تجزیه و تحلیل جمعیت نباید تنها به جنبه‌های کمی توجه کرد، چون مهم‌ترین عامل در ژئوپلیتیک انسان است، زیرا تمام پدیده‌های محیط طبیعی چه ثابت چه متغیر، در یک قطب و انسان به تنهایی در قطب دیگر قرار دارند. جمعیت‌شناسی به بررسی و مطالعه تعداد جمعیت، تراکم جمعیت، پراکنش جغرافیایی، ترکیب جمعیت، کیفیت جمعیت و دیگر آمارهای مهم و حیاتی جمعیت می‌پردازد. البته روابط حاکم میان اکثریت‌ها و اقلیت‌ها مهم‌تر از درصد نسبی جمعیت هر یک از آن‌ها می‌باشد (عزتی، ۱۳۸۸: ۹۵).

۳- عوامل اقتصادی

ارزش حقیقی و واقعی هر کشوری به فراوانی و کیفیت منابع آن بستگی دارد. ثروت یک کشور وابسته به طرز استفاده آن کشور از منابع و تولیدات خود است. ممکن است کشوری دارای منابع ثروت زیادی باشد، بدون آنکه بتواند به نحو مطلوب از آن استفاده کند. این قبیل کشورها اگرچه ممکن است ثروتمند شوند ولی از نظر علم ژئوپلیتیک هیچ‌گاه به‌عنوان یک کشور قدرتمند، طبقه‌بندی نمی‌شوند. منابع طبیعی به دو گروه تقسیم می‌شوند:

الف- منابع غذایی: بخشی از منابع طبیعی که منشأ آن خاک است و با تلاش انسان بر سطح کره زمین تولید می‌شود و اساس آن اقتصاد کشاورزی و دامی است.

ب- منابع معدنی: آن قسمت از منابع طبیعی که در صنعت نقش دارند. عدم دسترسی به این منابع مانع به قدرت رسیدن یک کشور می‌گردد (کاظمی، ۱۳۸۹: ۱۴۰).

علاوه بر منابع، سایر عوامل اقتصادی عبارتند از: منابع انرژی فسیلی، صادرات، واردات، نرخ تورم، رکود، بازار تجارت داخلی و خارجی، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، نیروی کار ماهر و دانش و فناوری بومی و منابع طبیعی و مصنوعی از مهم‌ترین عوامل اقتصادی هستند.

۴- عوامل سیاسی و اجتماعی داخلی

نهادهای اجتماعی بر پایه احزاب و گروه‌ها، رژیم سیاسی، سازمان اقتصادی، عادات، تاریخ، انسجام اجتماعی و سیاسی و اعتقادات یک ملت پایه‌گذاری می‌شوند و از آنجا که در بسترهای جغرافیایی متنوعی به‌وجود می‌آیند با یکدیگر تفاوت دارند. هرچه عوامل همبستگی نهادهای اجتماعی در جامعه‌ای بیشتر باشد، آن جامعه کمتر مورد اعمال نفوذ سوءاستفاده مادی و معنوی سیاست‌های خارجی قرار خواهد گرفت و برعکس، چنانچه زمینه ملی برای شکوفایی اذهان مردم فراهم نشود، آن جامعه هدف دائمی سیاست‌های خارجی خواهند بود. هرچه قدر وضعیت داخلی یک کشور از ثبات و امنیت داخلی بالاتر برخوردار باشد آن کشور در رویارویی با تهدیدهای بیرونی با قوت و اطمینان خاطر بیشتری روبه‌رو خواهد شد (کاظمی، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

۵- عوامل سیاسی بین‌المللی

عمق راهبردی در بُعد خارجی عبارتست از: راهبردی که بتواند پشتیبانی حداکثری و تضمین‌شده کشورها و مجامع بین‌المللی را از سیاست‌ها و برنامه‌های دولت بدست آورد. در بُعد خارجی تبیین عمق راهبردی همانا به‌دست آوردن حداکثر پشتیبانی ضمانت‌دار توسط مجامع بین‌المللی از برنامه‌های کشور در مواجهه با حوادث و اتفاقات داخلی و بین‌المللی است. به‌عبارتی دیگر، سوق دادن برنامه‌های مجامع بین‌المللی به سوی حمایت از یک کشور در وقایع جهانی است. از جمله این مسائل عبارتست از: فعال‌سازی، تأثیرگذاری، همگرایی، گروه‌های اسلامی و انقلابی، حضور در مناطق حیاتی دشمن، افکار عمومی مردم کشورهای اسلامی، عضویت و نفوذ در اتحادیه‌های سیاسی دفاعی منطقه‌ای و بین‌المللی.

۶- عوامل نظامی

عوامل نظامی در راستای حفظ منافع ملی و با توجه دقیق به نتایج به‌دست آمده از شناخت راهبردی (محیط) یعنی تشخیص ماهیت، شدت و دامنه تهدیدها و آگاهی از قابلیت‌ها و نیات دشمنان خارجی و شناخت قابلیت‌ها و محدودیت‌های منابع خودی تعیین می‌گردند.

از جمله هدف‌های دفاعی امنیتی را می‌توان به مواردی از قبیل، تمامیت ارضی، حفظ استقلال و حاکمیت ملی، حفظ نهادهای اساسی کشور، حفظ فرهنگ و افتخارهای ملی، تامین کالاها و خدمات اساسی مورد نیاز مردم کشور، بقای مردم و حفظ منابع و محیط زیست اشاره کرد (چگینی، ۱۳۸۴: ۳۰۷).

۷- عوامل فرهنگی

فرهنگ در گسترده‌ترین معنی به فرآورده‌های پیچیده و پیشرفته بشری مانند هنر، فلسفه، دانش و فناوری اشاره دارد و در علوم اجتماعی به نظامی از معانی مشترک که به گونه‌ای آشکار و جمعی، توسط یک گروه معین در یک زمان مشخص پذیرفته شده و بر پایه این نظام، معانی، کنش و رفتار گروه انجام می‌گیرد، اطلاق می‌شود. فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرامی‌گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد (Taylor, 1990: 142). عقاید یا اخلاقیات، رفتارهای انسان را شکل می‌دهند و به وجود می‌آورند. خلیقات اجتماعی رفتارهای اجتماعی را به وجود می‌آورند و خلیقات فردی باعث به وجود آمدن رفتارهای فردی می‌شوند. بنابراین درست است که مقوله فرهنگ در موارد زیادی شامل رفتارها هم می‌شود، لیکن اساس و ریشه فرهنگ عبارتست از عقیده و برداشت و تلقی هر انسانی از واقعیات و حقایق عالم و نیز خلیقات فردی و خلیقات اجتماعی و ملی (سخنرانی مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای ^(مدظله‌العالی)، ۱۳۷۹/۰۹/۱۹ در جمع فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی). شاخصه‌های مهم فرهنگ نیز عبارتند از: قومیت، دین، مذهب، زبان، نژاد، باورها و اعتقادات که منجر به کارکردهای ایجاد تفاهم، احراز هویت و حفظ و ارتقاء انسجام اجتماعی می‌شود.

۸- عوامل علمی- فناوری

هنگام بررسی نوآوری‌های فنی و تغییرات مرتبط با آن، باید توجه داشت که یک پدیده مهم در تکامل فناوری، ترکیب (ادغام) فناوری است. به این معنی که فناوری‌های مختلف

با همدیگر ترکیب می‌شوند تا یک سیستم فنی جدید بسیار پیشرفته‌تر از سیستم قبلی تولید شود. باید به اثرات اجتماعی فنی فناوری بر فرهنگ، جامعه و محیط‌های ژئوپلیتیک و کاربردهای بالقوه نظامی فناوری آینده و بازخوردهای حاصله از آن توجه جدی شود. دستیابی و بهره‌مندی از فناوری فضایی، فناوری‌های پیشرفته و پتانسیل‌های صنعتی و نظامی، شاخص‌های مهمی هستند که توانمندی‌های تکنولوژیکی یک کشور را در ارتباط با مسایل دفاعی و نظامی مورد سنجش قرار می‌دهد. وجود مراکز مختلف علمی، دانشگاهی و پژوهشگاهی با تعداد قابل توجهی از نخبگان علمی و فنی، بستر و شرایط مناسبی را در جهت ارتقای تکنولوژیکی در حمایت از برنامه‌های دفاعی و افزایش توان نظامی در سه بخش زمینی، هوایی و دریایی فراهم می‌نماید. فناوری به چهار قسمت تقسیم می‌شود: فن‌افزار (سخت‌افزار)، انسان‌افزار (مغزافزار)، اطلاع‌افزار (نرم‌افزار) و سازمان‌افزار (کلانتری، ۱۳۹۵: ۳۷).

سیر تهاجم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از جنگ سخت تا جنگ هویتی

مراحل تهاجم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران عبارتند از:

- ۱- مرحله اول تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت اجتماعی داشت. این روند، طی سال‌های ابتدای پیروزی انقلاب، تداوم یافت و به دنبال آن، ماهیت سیاسی پیدا نمود. مثل درگیری با اقوام و گروه‌های جدایی‌طلب و معاند نظام.
- ۲- مرحله دوم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت امنیتی داشت. طراحی کودتای نوژه، حمایت از گروه‌های مسلح در حوزه‌های پیرامونی جغرافیای سیاسی ایران.
- ۳- مرحله سوم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت سخت داشت. سازماندهی کشورهای عرب محافظه‌کار در حمایت از عراق برای تهاجم نظامی به ایران.
- ۴- مرحله چهارم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت نیمه‌سخت داشت. مثل درگیری‌های سال ۱۳۶۰ منافقین و بمب‌گذاری‌های و ترور شخصیت‌های مهم کشورمان.

۵- مرحله پنجم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت نرم و در قالب جنبش‌های دانشجویی و نافرمانی مدنی مثل حوادث کوی دانشگاه در سال ۱۳۷۸ و فتنه سال ۱۳۸۸.

۶- مرحله ششم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ماهیت هوشمند و در قالب تحریم‌های فلج‌کننده، نفوذ، اختلاف بین مسئولین، ایجاد بدبینی مردم نسبت به مسئولین و نهایتاً ایجاد شکاف بین «دولت - نظام» و ایجاد گسل بین «مردم - نظام» (کلانتری، ۱۳۹۵: ۱۷۷).

۷- مرحله هفتم تهدیدهای آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران جنگ هویتی و ایدئولوژیک پایه است. در این مرحله، تضادهای امنیتی و سیاسی ایران و آمریکا در فضای ایدئولوژیک و هویتی ظاهر گردیده است. چنین روندی، مخاطرات و تهدیدهای امنیتی فراگیری را برای ساختار دفاعی و امنیتی ایران به وجود آورده است. یکی از مصادیق تهدیدهای مرحله هفتم تعارض و تقابل بین گفتمان‌های اسلامی است که بعد از بیداری اسلامی نمود بیشتری داشته است. گفتمان‌های متعارض اسلامی عبارتند از:

(۱) - اسلام انقلابی، دال مرکزی آن ج.ا.ایران است و بنیان‌گذار آن امام خمینی (رحمه- ا...علیه) بود.

(۲) - اسلام سکولار، دال مرکزی آن ترکیه و بنیان‌گذار آن آتاتورک بود.

(۳) - اسلام سنتی - تکفیری، دال مرکزی آن عربستان سعودی و بنیان‌گذار آن وهابی‌های سعودی بودند.

(۴) - اسلام مذهبی - تندرو، دال مرکزی آن مصر و بنیان‌گذار آن اخوان المسلمین است.

(۵) - اسلام لیبرال - دموکراسی، دال مرکزی آن کشورهای دست‌نشانده آمریکا هستند و بنیان‌گذار آن آمریکا است (کلانتری، ۱۳۹۶: ۱۰۵). سیاست‌گذاران آمریکائی سعی در القای این مسئله دارند که گویی غرب آسیا با رکودی فرهنگی مواجه است و اسلام معضل اصلی جوامع آن منطقه است و نه مداخلات خارجی و در رأس آن‌ها تجاوزات ایالات متحده آمریکا، از این رو مرزبندی مجدد منطقه از سوی آمریکا را به نفع اقلیت‌های قومیتی و مذهبی می‌دانند و معتقدند که تنها راه‌حل غرب آسیا پاره پاره شدن

این منطقه است. طرح خاورمیانه بزرگ تلاشی است برای دشمنی خودساخته مابین گروه‌های فرهنگی - قومی و مذهبی، در واقع این تلاش‌ها بخشی از برنامه مخفیانه اطلاعاتی است که در راستای جنگ هویتی شکل می‌گیرد.

جمع‌بندی مبانی نظری

روابط بین ژئوپلیتیک، راهبرد دفاعی، اهداف ملی و تهدیدهای نظامی با توجه به نکات زیر می‌باشد:

۱- بین اهداف ملی و عوامل ژئوپلیتیک ارتباطی دوسویه برقرار است و بین این دو مفهوم تعاملی انکارناپذیر وجود دارد. از یک طرف عوامل ژئوپلیتیک به عنوان منبع قدرت، تأمین کننده اهداف ملی هستند و از طرفی دیگر اهداف ملی با توجه به عوامل ژئوپلیتیکی انتخاب می‌گردند.

۲- بین عوامل ژئوپلیتیک و تهدیدهای نظامی ارتباطی دوطرفه برقرار است، از یک طرف عوامل ژئوپلیتیک بر نوع، شدت، ماهیت و حجم تهدیدها موثر بوده و عوامل موثر ژئوپلیتیکی باعث دفاع و خنثی نمودن تهدیدهای نظامی می‌گردد، از طرفی دیگر نوع و جنس تهدیدهای نظامی هم بر عوامل ژئوپلیتیکی موثر می‌باشند.

۳- بین تهدیدهای نظامی و اهداف ملی ارتباطی دوطرفه برقرار است، از یک طرف نوع و جنس تهدیدهای نظامی بر اهداف ملی موثر است، از طرفی دیگر اهداف ملی بر جهت‌گیری تهدیدهای نظامی موثر می‌باشند.

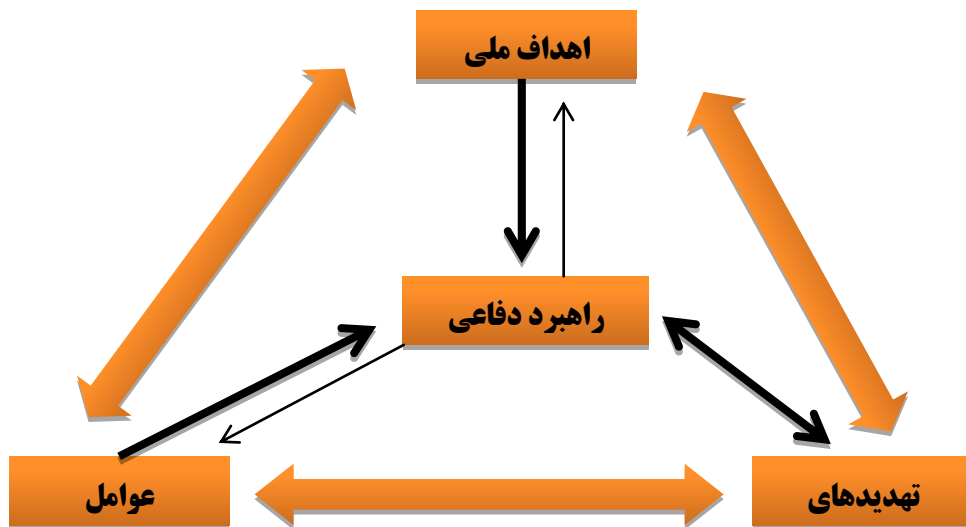
۴- بین اهداف ملی و راهبرد دفاعی ارتباطی دوطرفه وجود دارد، راهبرد دفاعی بر اساس تأمین اهداف ملی تدوین می‌گردد. پس از عوامل ژئوپلیتیکی، اهداف ملی دیکته کننده‌ی راهبرد دفاعی می‌باشد. پس راهبرد دفاعی با توجه به عوامل ژئوپلیتیک و نوع تهدید نظامی، باید تأمین کننده حداکثری اهداف ملی باشد.

۵- بین عوامل ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی ارتباطی دوطرفه وجود دارد، چون عوامل ژئوپلیتیکی دیکته کننده هستند و راهبرد دفاعی باید بر اساس عوامل ژئوپلیتیکی انتخاب شود، به همین دلیل بررسی و شناخت نقش عوامل ژئوپلیتیک حائز اهمیت می‌باشد. راهبرد

دفاعی با توجه به اهداف ملی و نوع تهدیدهای نظامی، براساس عوامل ژئوپلیتیکی انتخاب می‌شود.

۶- بین تهدیدهای نظامی موجود و راهبرد دفاعی ارتباط دوطرفه وجود دارد، از یک طرف راهبرد دفاعی خوب باعث دفع و خنثی‌سازی تهدیدهای نظامی می‌گردد، از طرفی دیگر نوع، جنس، ماهیت و شدت تهدیدهای نظامی بر انتخاب و تدوین نوع راهبر دفاعی موثر می‌باشد.

ارتباط بین ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی و اهداف ملی و تهدیدها در نمودار ذیل (نمودار شماره ۱) ارائه می‌گردد:

نمودار ۱. ارتباط بین ژئوپلیتیک و راهبرد دفاعی و اهداف ملی و تهدیدها

بر اساس شکل بالا از نظر سلسله‌مراتبی اهداف ملی سطح اول هرم است، عوامل ژئوپلیتیکی سطح دوم و راهبرد دفاعی سطح سوم هرم می‌باشد. راهبرد دفاعی باید طوری تدوین گردد از یک طرف بر اساس عوامل ژئوپلیتیکی، تأمین‌کننده اهداف ملی باشد، از طرفی دیگر باعث دفع و خنثی نمودن تهدیدهای نظامی موجود گردد. پس هم اهداف ملی

و هم عوامل ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی تأثیر مستقیم دارند، به همین دلیل راهبرد دفاعی باید تأمین کننده اهداف ملی و دفع کننده تهدیدهای نظامی موجود باشد. راهبرد دفاعی به علت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از تهدیدهای نظامی، باعث اثرگذاری بر اهداف ملی و عوامل ژئوپلیتیکی می‌گردد (چون میزان اثرگذاری راهبرد دفاعی بر اهداف ملی و عوامل ژئوپلیتیکی به مراتب کمتر از تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی و اهداف ملی بر راهبرد دفاعی است، لذا این مسیر با خط نازک نمایش داده شده است).

پیشینه تحقیق

با مراجعه به مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی، پیشینه‌های متعددی وجود داشت، اما دو مورد که ارتباط مستقیم با موضوع داشتند به شرح زیر می‌باشند:

- رشید و کلانتری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «نقش عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی در تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدات نظامی آمریکا از مبدأ سرزمینی عراق» به این نتیجه رسیدند که ۱۳ عامل ژئوپلیتیکی طبیعی در قالب بسترهای قوت‌زا، فرصت‌آفرین، ضعف‌ساز و تهدیدزا دارای نقش موثری بر راهبرد دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران هستند و ج.ا.ایران در عامل ژئوپلیتیکی طبیعی در موقعیت تهاجمی قرار دارد (رشید و کلانتری، ۲۱۷:۱۳۹۶)

- حیات‌مقدم و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «عوامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی موثر بر راهبرد دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدهای فرمانطقه‌ای از مبدأ سرزمینی عراق» به این نتیجه رسیدند که ۲۶ عامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی دارای نقش موثری بر راهبرد دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران هستند، پس از محاسبه تعیین موقعیت راهبردی مشخص گردید که ج.ا.ایران در حوزه اقتصاد و سیاست در موقعیت رقابتی قرار دارد (حیات‌مقدم و همکاران، ۱۰۲:۱۳۹۶)

در پیشینه‌های یاد شده فقط نقش سه عامل ژئوپلیتیکی (طبیعی، اقتصادی و سیاسی) مورد بررسی قرار گرفته است، در حالی‌که در این مقاله نقش هشت عامل (طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاست داخلی، سیاست خارجی، نظامی، فرهنگی و علمی - فناوری) به‌طور جداگانه بررسی شده است.

مدل مفهومی تحقیق

با توجه به سوالات، مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش، مدل مفهومی تحقیق به شکل ذیل (نمودار شماره ۲) ارائه می‌گردد:

نمودار ۲. مدل مفهومی تحقیق

همچنین تعاریف عملیاتی مولفه‌ها به صورت ذیل بیان می‌گردند:

عوامل ژئوپلیتیکی: گُنش میان جغرافیا، سیاست و قدرت، هر عامل جغرافیایی (طبیعی، سیاسی و انسانی) که در تعامل با قدرت، نقش آفرینی نمایند.

- راهبرد دفاعی: بکارگیری تمام مولفه‌های قدرت ملی (دفاع همه‌جانبه) جهت مقابله با تهدیدات نظامی.

- تهدید از مبدأ سرزمینی عراق: شامل آمریکا و گروه‌های تکفیری- تروریستی هستند که از فضا و جغرافیای آن کشور جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کنند.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به روش توصیفی- تحلیلی با رویکرد کمی انجام گردیده است. در رویکرد کمی از روش‌های زمینه‌یابی (پیمایش) و توصیفی استفاده شده است. نتایج پژوهش کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان بخش دفاعی قرار گیرد، لذا نوع پژوهش توسعه‌ای- کاربردی است. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، پس از سقوط صدام بعثی، از سال ۱۳۸۲ تا سال ۱۴۰۴ خورشیدی می‌باشد. از نظر مکانی، شامل جغرافیای جمهوری اسلامی ایران و عراق می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق از صاحب‌نظران و نخبگان نظامی کشور در حوزه‌ی دفاعی و متخصصان نظامی و سیاسی حوزه ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل، امور اطلاعاتی راهبردی و امور دفاعی راهبردی، تشکیل شده که این گروه از میان مدیران و مسئولانی که نسبت به عوامل ژئوپلیتیکی آگاه بوده و همچنین فرماندهان، اساتید عضو هیئت علمی و مدیران سیاسی متخصص در حوزه‌ی طرح‌ریزی راهبرد دفاعی که حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده و پنج سال در حوزه تخصصی خود کسب تجربه نموده باشند، به‌عنوان جامعه نمونه این تحقیق در نظر گرفته شده‌اند. با توجه به ویژگی‌ها و مشخصه‌های ذکر شده تعداد جامعه نمونه ۷۳ نفر می‌باشد. چون جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر می‌باشد، نمونه‌گیری به‌صورت تمام شمار و ۷۳ نفر می‌باشد. اطلاعات این تحقیق از دو روش «میدانی» و «بررسی اسناد و مدارک (کتابخانه‌ای علمی و تخصصی)» گردآوری شده است. در روش کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و اطلاعات نظری مورد نیاز با جست‌وجوی کتابخانه‌ای تخصصی، اینترنتی و بانک‌های اطلاعاتی به دست آمده است. در روش میدانی، پرسشنامه‌ای تنظیم شد که ۴۹ پرسش بسته آن از طریق طیف لیکرت در پنج سطح

طبقه‌بندی گردید. در طراحی پرسشنامه با روش دلفی و با استفاده از نظر صاحب‌نظران، استادان، متخصصان و خبرگان، عوامل ژئوپلیتیکی، شناسایی و سپس پرسشنامه مقدماتی تهیه و دو مرحله بین خبرگان توزیع شد و پس از تعیین اعتبار و روایی آن، پرسشنامه نهایی تهیه گردیده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دو مرحله‌ای پرسشنامه بین صاحب‌نظران بهره‌برداری شده و برای تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است و یک نمونه اولیه شامل ۳۰ پرسشنامه بین استادان دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام) و دانشگاه عالی دفاع ملی پیش‌آزمون گردید و سپس با استفاده از داده‌های به‌دست آمده از این پرسشنامه‌ها و به کمک نرم‌افزار آماری اس.پی.اس.میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ بزرگ‌تر از ۰/۷ به‌دست آمد، بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار می‌باشد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

با طرح دو سؤال شناسایی (سنوات خدمت و میزان تحصیلات) سعی در روایی و اعتبار هرچه بیشتر پرسشنامه شده است. آمار توصیفی مربوط به سنوات خدمت پاسخگویان طبق جدول زیر (جدول شماره ۳) می‌باشد.

جدول ۳. آمار توصیفی سنوات خدمت

متغیر	تعداد	کمترین داده	بیشترین داده	میانگین	انحراف استاندارد
سنوات خدمت	۷۳	۱۳	۵۸	۳۲/۳۶	۵/۰۲۰

تعداد کل افراد حاضر در نمونه ۷۳ نفر است که به‌طور میانگین بیش از ۳۲ سال سنوات خدمت دارند. بیشترین سنوات مربوط به فردی با ۵۸ سال و کمترین سنوات مربوط به فردی با ۱۳ سال سنوات خدمت می‌باشد.

همچنین فراوانی مربوط میزان تحصیلات پاسخگویان در جدول زیر (جدول شماره ۴) ارائه می‌گردد:

جدول ۴. جدول فراوانی میزان تحصیلات پاسخگویان

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	تحصیلات
۸۰/۸	۸۰/۸	۵۹	دکتری
۱۰۰	۱۹/۲	۱۴	کارشناسی ارشد
	۱۰۰	۷۳	کل

با توجه به جدول بالا (جدول شماره ۴) بیش از ۸۰ درصد (۵۹ نفر) پاسخگویان دارای تحصیلات دکتری می‌باشند و سایر افراد (۱۴ نفر) دارای تحصیلات کارشناسی ارشد هستند و زیر مدرک کارشناسی ارشد در نمونه‌ی تحقیق موجود نمی‌باشد.

آزمون میانگین تی تک نمونه‌ای جهت تعیین عوامل موثر

برای پاسخ دادن به سوال‌ها، از آزمون میانگین تک نمونه‌ای استفاده می‌کنیم. به این صورت که میانگین پاسخ‌های داده شده به هر عامل را با عدد ۳، که مقدار حد وسط است، مقایسه می‌کنیم. پس از آزمون مقایسه دو حالت ممکن است اتفاق بیافتد:

الف- اختلافی بین میانگین عامل مورد نظر با مقدار آزمون وجود ندارد.

ب- اختلاف بین میانگین عامل مورد نظر با مقدار آزمون وجود دارد.

اگر حالت اول رخ دهد نتیجه خواهیم گرفت که آن عامل از دید پاسخگویان از اهمیت متوسطی برخوردار است و در نتیجه نمی‌توان آن عامل را به عنوان عامل ژئوپلیتیکی موثر بر راهبرد دفاعی در نظر گرفت. اما اگر حالت دوم اتفاق بیافتد، آنگاه نتیجه خواهیم گرفت که عامل مورد نظر از دید پاسخگویان یا از اهمیت پایینی برخوردار است و یا برعکس. برای اینکه بدانیم کدام حالت (اهمیت پایین یا اهمیت بالا) برقرار است، باید به میانگین نمرات داده شده توجه کنیم که اگر بیش‌تر از ۳ باشد، نتیجه خواهیم گرفت که آن عامل از اهمیت بالا برخوردار است و می‌توان آن عامل را به عنوان عامل ژئوپلیتیکی موثر بر راهبرد دفاعی در نظر گرفت. بنابراین پاسخ سوال‌ها، عامل‌هایی هستند که میانگین نمرات داده شده به آن‌ها اختلاف معنادار با عدد ۳ داشته و بیشتر از ۳ باشند. در جدول زیر آزمون مربوط به اختلاف میانگین با عدد ۳ رسم شده است. برای عامل‌هایی که فرض نرمال

بودنشان تأیید شده است، از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است و برای عامل‌هایی که این فرض برایشان برقرار نبود، از آزمون «ران» استفاده شده است. در هر دو آزمون، فرض صفر عدم وجود اختلاف معنادار با مقدار آزمون است. با توجه به جدول شماره ۵ (آزمون اختلاف میانگین با عدد ۳ و فراوانی تاثیر عوامل ژئوپلیتیکی عراق) چون اختلاف بین میانگین عوامل زیر با مقدار آزمون وجود دارد و یا اختلاف کمتر از حد متوسط است، ۵ عامل زیر توان نقش‌آفرینی بر راهبرد دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق را ندارند. این عوامل موثر هستند، اما به علت کسب نمره کمتر از حد متوسط و یا اختلاف معنادار با مقدار آزمون نقش‌آفرین نیستند، فقط عواملی که رتبه متوسط به بالا و زیاد و خیلی زیاد کسب نموده‌اند، نقش‌آفرینند.

۱- دسترسی دشمن به آب‌های آزاد از طریق سرزمین عراق جهت تهاجم دشمن به جمهوری اسلامی ایران،

۲- طول مرزهای آبی عراق جهت تهاجم دشمن به جمهوری اسلامی ایران،

۳- منابع معدنی و طبیعی عراق،

۴- طولانی شدن خطوط مواصلاتی نیروهای آمریکایی و تکفیری‌ها،

۵- نیروهای پیشمرگ کرد در اقلیم کردستان عراق.

به غیر از ۵ عامل بالا، ۲۷ عامل دیگر توان نقش‌آفرینی بر راهبرد دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق را دارند. این ۵ عامل موثر هستند اما چون میزان تأثیر آنها کمتر از حد متوسط است و یا اختلاف معنادار با مقدار آزمون دارند، نقش‌آفرین نیستند.

تعداد عوامل ژئوپلیتیکی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق ۲۷ عامل است، (۴ عامل طبیعی، ۵

عامل انسانی، ۳ عامل اقتصادی، ۲ عامل سیاست داخلی، ۲ عامل سیاست خارجی، ۶ عامل

نظامی، ۳ عامل فرهنگی و ۲ عامل علمی- فناوری) که تعداد ۱۲ عامل آن همزمان دارای

دو نقش هستند، یعنی یعنی همزمان هم فرصت هستند و هم تهدید و یا همزمان هم ضعف

هستند و هم قوت، در مجموع عوامل ژئوپلیتیک دشمن از مبدأ سرزمینی عراق داری ۲۷

عامل و ۳۹ نقش می‌باشند. در مجموع این ۳۹ نقش، ۱۲ نقش قوت، ۲ نقش ضعف، ۱۸

نقش فرصت و ۷ نقش تهدید می‌باشند.

در بین ۱۲ نقش قوت دشمن از مبدأ سرزمینی عراق ۱۰ عامل آن، همزمان دارای دو نقش می‌باشند، یعنی همزمان هم قوت هستند و هم فرصت، این عوامل عبارتند از:

- ۱- استعداد تأمین نیرو برای گروه‌های تکفیری- تروریستی،
- ۲- وابستگی اقتصاد عراق به آمریکا،
- ۳- سیاست آمریکا در بکارگیری تکفیری‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران،
- ۴- جنگ نیابتی آمریکا علیه ج.ا.ایران (از طریق گروه‌های تکفیری و کشورهای دست‌نشانده،
- ۵- حضور نیروی دریایی آمریکا در منطقه،
- ۶- حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه،
- ۷- پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه،
- ۸- رسانه‌های وابسته به آمریکا در منطقه،
- ۹- امکانات جنگ سایبری دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران در منطقه،
- ۱۰- ظرفیت بهره‌گیری گروه‌های تکفیری- تروریستی از فضای مجازی و اینترنت در منطقه.

در بین ۲ نقش ضعف دشمن از مبدأ سرزمینی عراق هر دو همزمان دارای دو نقش ضعف و تهدید هستند، این عوامل عبارتند از:

- ۱- انزجار مردم عراق از آمریکایی‌ها و تکفیری‌ها،
 - ۲- مخالفت سیاستمداران و دولت فعلی عراق با تکفیری‌ها.
- در بین ۱۸ نقش فرصت دشمن از مبدأ سرزمینی عراق نه عامل آن دارای دو نقش می‌باشند، یعنی همزمان هم فرصت هستند و هم قوت. این عوامل عبارتند از:
- ۱- استعداد تأمین نیرو برای گروه‌های تکفیری- تروریستی،
 - ۲- وابستگی اقتصاد عراق به آمریکا،
 - ۳- سیاست آمریکا در بکارگیری تکفیری‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران،
 - ۴- جنگ نیابتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران (از طریق گروه‌های تکفیری و کشورهای دست‌نشانده)،

۵- حضور نیروی دریایی آمریکا در منطقه،

۶- حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه،

۷- پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه،

۸- رسانه‌های وابسته به آمریکا در منطقه،

۹- امکانات جنگ سایبری دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران در منطقه.

در بین ۷ نقش تهدید دشمن از مبدأ سرزمینی عراق، دو عامل آن دارای دو نقش می‌باشند، یعنی همزمان دارای دو نقش ضعف و تهدید هستند. این عوامل عبارتند از:

۱- انزجار مردم عراق از آمریکایی‌ها و تکفیری‌ها،

۲- مخالفت سیاستمداران و دولت فعلی عراق با تکفیری‌ها.

تعیین موقعیت راهبردی

جهت تعیین موقعیت راهبردی عراق بر روی محور مختصات و تحلیل شکاف، باید از جداول ارزیابی عوامل داخلی نمره موزون ضعف‌ها را از نمره موزون قوت‌ها کسر نمود که عدد حاصل را به نام A نام‌گذاری می‌کنیم.

$$A = ۲.۴۷۸ = ۰.۱۸۴ - ۲.۶۶۲ = \text{نمره موزون ضعف‌ها} - \text{نمره موزون قوت‌ها}$$

همچنین از جداول ارزیابی عوامل خارجی نمره موزون تهدیدها را از نمره موزون فرصت‌ها کم نموده و آن را به نام B نام‌گذاری می‌کنیم.

$$B = ۱.۸۸۵ = ۰.۵۸۸ - ۲.۴۷۳ = \text{نمره موزون تهدیدها} - \text{نمره موزون فرصت‌ها}$$

در محور مختصات، روی محور عمودی که در ریاضیات به آن محور X ها گفته می‌شود، عوامل محیطی داخلی یعنی ضعف‌ها و قوت‌ها و روی محور افقی که در ریاضیات به آن محور Y ها گفته می‌شود، عوامل محیطی خارجی یعنی فرصت‌ها و تهدیدها قرار می‌گیرند.

پس از تعیین نتیجه نمرات موزون عوامل داخلی و خارجی و مشخص شدن امتیاز موزون نهایی آنها در ماتریس‌ها به منظور تعیین موقعیت (وضعیت و جایگاه فعلی) و رویکرد برای تدوین و فرموله کردن راهبرد دفاعی عراق، امتیازات فوق را روی محورهای مختصات برابر شکل زیر مشخص نموده و نقطه حاصل از تقاطع این دو عدد را به دست می‌آوریم.

این نقطه وضعیت و موقعیت فعلی دشمن را در این حوزه نشان می‌دهد. این ناحیه که نقطه در آن قرار گرفته تعیین‌کننده رویکرد فعلی است.

وضع موجود

روی محور عمودی مقدار عوامل محیط داخلی که برابر $۲/۴۷۸$ است را از مرکز محور به سمت قوت‌ها جدا می‌کنیم چون مقدار به‌دست‌آمده مثبت است بنابراین باید از مرکز به سمت بالا محور افقی که قوت‌ها را نشان می‌دهد حرکت کرده و $۲/۴۷۸$ را علامت زده و همین کار را روی محور افقی برای عوامل محیط خارجی انجام داده و مقدار $۱/۸۸۵$ را علامت زده و چون عدد به‌دست‌آمده مثبت است بنابراین به سمت راست محور یعنی فرصت‌ها مقدار $۱/۸۸۵$ را جدا می‌نماییم. نقاط مشخص شده را باهم تلاقی داده که نقطه وضعیت موجود به دست می‌آید. این نقطه در بخش تهاجمی محور قرار دارد یعنی رویکرد فعلی عراق در مقابل ایران است. این بخش خود به چهار قسمت تقسیم می‌گردد که شامل تهاجمی خفیف، تهاجمی معطوف به قوت، تهاجمی معطوف به فرصت و تهاجمی شدید می‌گردد. نقطه مشخص شده وضع موجود روی محور در بخش تهاجمی معطوف به قوت قرار گرفته است. برای محاسبه فاصله و زاویه نقطه وضع موجود از محور افقی باید خطی از نقطه مشخص شده وضع موجود به مبدأ مختصات رسم نماییم. این خط زاویه‌ای با محور افقی به وجود می‌آورد و مستطیل موجود را به دو مثلث قائم‌الزاویه تقسیم می‌نماید که این خط وتر این دو مثلث است. برای محاسبه میزان زاویه نقطه وضع موجود با محور افقی می‌توان از رابطه فیثاغورث در مثلث‌های قائم‌الزاویه استفاده نمود. اگر وتر را با حرف L نمایش دهیم برای محاسبه طول وتر در مثلث موجود که دو ضلع A و B آن را داریم می‌توان به شرح ذیل عمل نمود:

$$L^2 = A^2 + B^2$$

در صورتی که زاویه بین وتر و محور افقی را با حرف α (آلفا) نشان دهیم بنابراین برای محاسبه زاویه آلفا از رابطه تانژانت (تانژانت زاویه موردنظر برابر است با ضلع مقابل زاویه تقسیم بر ضلع مجاور) در مثلث قائم‌الزاویه استفاده نموده و آن را به شرح ذیل به دست

می‌آوریم:

$$\operatorname{tga} = B / A = 0/761, \operatorname{Arctg}(0/761) = 37/27^\circ$$

برابر جدول زوایا در مثلثات عدد $0/761$ برابر تانژانت $37/27$ درجه است بنابراین مقدار زاویه بین وتر و محور افقی برابر $37/27$ درجه است که در شکل زیر نشان داده شده است.

وضع مطلوب

مطلوب‌ترین وضعیت روی محور مختصات دارای بیشترین مقدار قوت و همچنین بیشترین مقدار فرصت است یعنی در طیف اعدادی که در پرسشنامه‌ها بین ۱ الی ۵ درج شده، مقدار عددی ۵ را دارا می‌باشند بنابراین نقطه مطلوب دارای مختصات ۵ و ۵ است که در ناحیه تهاجمی محور مختصات قرار گرفته و اگر خطی از این نقطه به مبدأ مختصات رسم کنیم زاویه آن با محور عمودی برابر 45 درجه است. برای محاسبه طول این خط که این بخش را به دو مثلث قائم‌الزاویه تقسیم نموده می‌توان از رابطه فیثاغورث در مثلث قائم‌الزاویه استفاده نموده که طبق محاسبات ذیل برابر با $\sqrt{50}$ می‌شود.

$$L^2 = A^2 + B^2$$

$$L^2 = 5^2 + 5^2 = \sqrt{25+25}, L = \sqrt{50}$$

بنابراین نقطه مطلوب که باید به سمت آن حرکت نماییم دارای زاویه 45 درجه و طول $\sqrt{50}$ نسبت به مرکز مختصات است. برای رسیدن به وضعیت مطلوب که نقطه موردنظر آن در ماتریس ارزیابی تعیین موقعیت و اقدام راهبردی مشخص گردیده است باید زاویه و طول چرخش راهبردی را محاسبه نمود. با توجه به مشخص شدن موقعیت نقطه وضع موجود در ماتریس می‌توان این چرخش را با کسر کردن زاویه موجود از وضعیت مطلوب محاسبه نمود. زاویه نقطه وضع موجود تا محور عمودی برابر $37/27$ درجه و زاویه نقطه مطلوب تا محور عمودی برابر 45 درجه است بنابراین برای رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب باید چرخش $7/73$ درجه‌ای که تفاضل این دو عدد است موافق عقربه‌های ساعت داشته باشیم.

$$\text{زاویه و طول چرخش راهبردی} = 45^\circ - 37/27^\circ = 7/73^\circ$$

به منظور محاسبه پیمایش طولی از وضع موجود به وضعیت مطلوب نیز باید طول محاسبه شده وضعیت موجود از طول محاسبه شده وضع مطلوب کم نماییم تا مقدار طولی

که در طول چرخش باید طی نماییم نیز به دست آید یعنی باید $\sqrt{50}$ که طول وضعیت مطلوب از مرکز ماتریس است را منهای $3/11$ که طول نقطه وضع موجود از مرکز ماتریس است، کرده تا مقدار چرخش طولی به دست آید بنابراین خواهیم داشت:

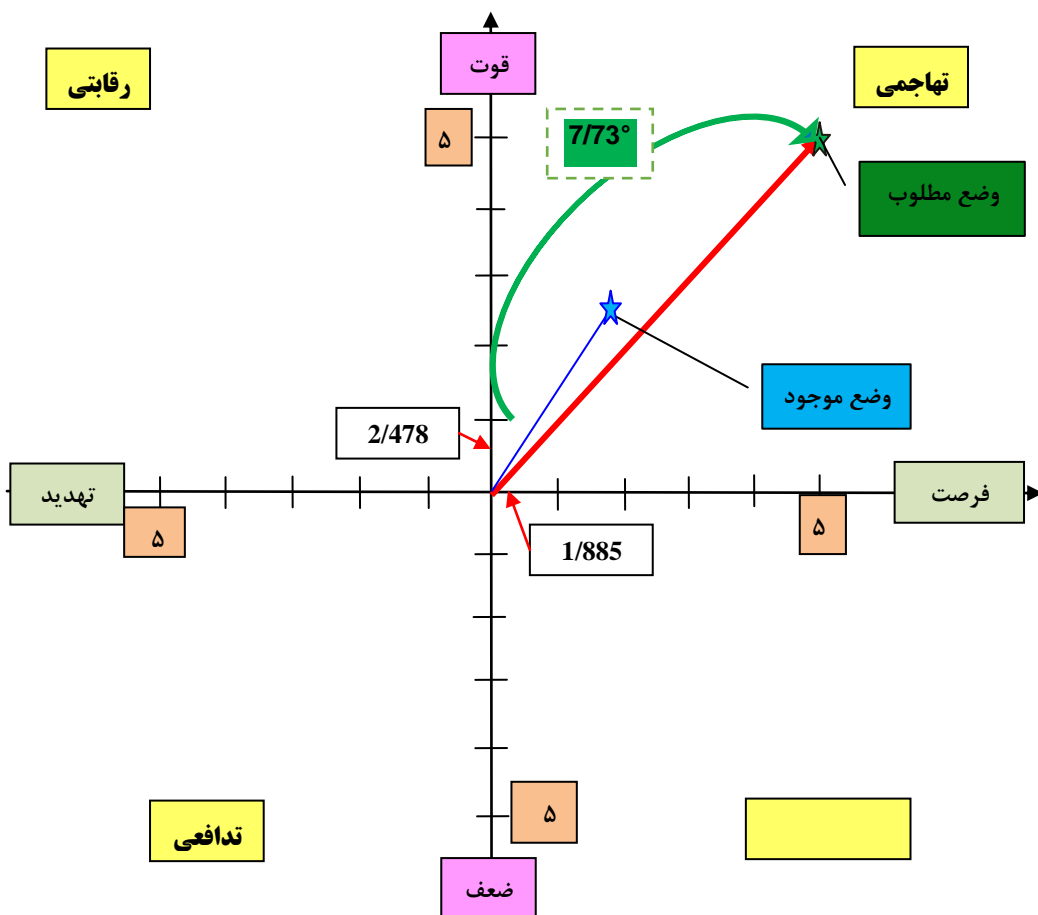
$$3/96 = 3/11 - \sqrt{50}$$

بر چرخش $7/73$ درجه‌ای باید از بعد طولی نیز $3/96$ واحد به سمت خارج از مرکز ماتریس تا رسیدن به نقطه مطلوب طی نماییم.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف) نتیجه‌گیری

بدون تردید همجواری و همسایگی با کشور عراق و حضور گروه‌های تکفیری- تروریستی و دو مرحله اشغال عراق توسط آمریکا طی سال‌های گذشته، تأثیر زیادی بر راهبرد دفاعی عراق در قبال ج.ا.ایران دارد. بررسی ملاحظه‌ها و عوامل ژئوپلیتیکی عراق، گروه‌های تکفیری- تروریستی و آمریکا کمک مهم و شایسته‌ای در جهت شناسایی و تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید برای مسئولین و راهبرددپردازان دفاعی ج.ا.ایران می‌باشد. با توجه به قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود و بر اساس محاسبات انجام شده موقعیت راهبرد دفاعی دشمن از مبدأ سرزمینی عراق در مقابل ج.ا.ایران در بخش تهاجمی معطوف به قوت قرار دارد.

نمودار ۳. ماتریس ارزیابی، تعیین موقعیت و اقدام راهبردی

با توجه به ویژگی‌های خاص دشمن (فضا و جغرافیای عراق، گروه‌های تکفیری- تروریستی و آمریکا) و به‌منظور شناسایی بهتر عوامل نقش‌آفرین، در این پژوهش تعداد هشت عامل کلان ژئوپلیتیکی (طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی داخلی، سیاسی خارجی، نظامی، فرهنگی و علمی- فناوری) و ۳۲ عامل جزئی به شرح جدول زیر به‌دست آمده است. بر اساس تجزیه و تحلیل انجام شده، از ۳۲ عامل ژئوپلیتیکی موثر، تعداد ۵ عامل آن به دلیل کسب نمره کمتر از حد متوسط و یا اختلاف معنادار با مقدار آزمون توان نقش‌آفرینی ندارند، به عبارتی دیگر این عوامل موثر هستند، اما نقش‌آفرین نیستند. با توجه به جدول زیر مشخص می‌شود

که در بین ۲۷ عامل (۳۲ عامل منهای ۵ عامل بدون نقش حذف شده) شناخت محیط خارجی و داخلی دشمن، تعداد ۱۲ عامل دارای ۲ نقش هستند یعنی همزمان هم فرصت هستند و هم تهدید و یا همزمان هم ضعف هستند و هم قوت، در مجموع این ۳۹ نقش، ۱۲ نقش قوت، ۲ نقش ضعف، ۱۸ نقش فرصت و ۷ نقش تهدید می‌باشند.

جدول ۵. میانگین و نقش عوامل ژئوپلیتیکی از مبدأ سرزمینی عراق بر راهبرد دفاعی دشمن

نقش عامل	Sig	میانگین	عامل	نوع مولفه	ردیف
اختلاف معنادار	۰/۱۳۴	۳/۲۴	دسترسی دشمن به آب‌های آزاد از طریق سرزمین عراق جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۱
فرصت	۰/۰۰۱	۴/۰۳۴	وسعت و شکل سرزمین عراق جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۲
فرصت	۰/۰۰۱	۴/۰۴۱	طول مرزهای زمینی عراق جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۳
اختلاف معنادار	۰/۰۰۵	۲/۶۰۳	طول مرزهای آبی عراق جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۴
فرصت	۰/۰۰۱	۳/۵۶۸	توپوگرافی عراق جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۵
فرصت	۰/۰۰۱	۴/۷۶	مجاورت عراق با کشورهای خلیج فارس جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	طبیعی	۶
تهدید	۰/۰۰۵	۳/۲۶۷	زوار شیعه سایر کشورهای مسلمان در عراق	انسانی	۷
تهدید	۰/۰۰۱	۴/۰۸۹	جمعیت شیعه در عراق	انسانی	۸
فرصت	۰/۰۰۱	۳/۸۴۹	باقی مانده حزب بعث عراق	انسانی	۹
تهدید و ضعف	۰/۰۰۱	۳/۹۳۲	انزجار مردم عراق از آمریکایی‌ها و تکفیری‌ها	انسانی	۱۰
فرصت و قوت	۰/۰۰۱	۳/۸۸۴	استعداد تأمین نیرو برای گروه‌های تکفیری- تروریستی	انسانی	۱۱

ردیف	نوع مولفه	عامل	میانگین	Sig	نقش عامل
۱۲	اقتصادی	ذخائر عظیم نفت و گاز عراق	۳/۹۷۳	۰/۰۰۱	فرصت
۱۳	اقتصادی	وابستگی اقتصاد عراق به آمریکا	۳/۹۱۸	۰/۰۰۱	فرصت و قوت
۱۴	اقتصادی	تامین منابع مالی گروه های تکفیری - تروریستی	۴/۳۸۴	۰/۰۰۱	قوت
۱۵	اقتصادی	منابع معدنی و طبیعی عراق	۲/۲۸۴	۰/۱۶۸	اختلاف معنادار
۱۶	سیاسی داخلی	مخالفت سیاستمداران و دولت فعلی عراق با تکفیری‌ها	۴/۳۰۸	۰/۰۰۱	ضعف و تهدید
۱۷	سیاسی داخلی	سیاست استقرار گروه‌های تروریستی متخاصم ج.ا.ایران در عراق (منافقین)	۳/۲۳۳	۰/۰۱۲	فرصت
۱۸	سیاسی خارجی	همگرایی برخی کشورهای مرتجع عرب با آمریکا و تکفیری‌ها	۴/۶۴۴	۰/۰۰۱	فرصت
۱۹	سیاسی خارجی	سیاست آمریکا در بکارگیری تکفیری‌ها علیه ج.ا.ایران	۴/۲۷۴	۰/۰۰۱	فرصت و قوت
۲۰	نظامی	جنگ نیابتی آمریکا علیه ج.ا.ایران (از طریق گروه‌های تکفیری و کشورهای دست نشانده)	۴/۲۳۳	۰/۰۰۱	فرصت و قوت
۲۱	نظامی	توان جنگ دور ایستا توسط ارتش آمریکا	۴/۶۵۸	۰/۰۰۱	قوت
۲۲	نظامی	طولانی شدن خطوط مواصلاتی نیروهای آمریکایی و تکفیری‌ها	۳/۱۰۳	۰/۲۱۸	اختلاف معنادار
۲۳	نظامی	حضور نیروی دریایی آمریکا در منطقه	۴/۵۶۸	۰/۰۰۱	فرصت و قوت
۲۴	نظامی	حضور نیروی زمینی آمریکا و تکفیری‌ها در منطقه	۳/۹۳۸	۰/۰۰۱	فرصت و قوت
۲۵	نظامی	پایگاه‌های هوایی آمریکا در منطقه	۴/۴۳۲	۰/۰۰۱	فرصت

نقش عامل	Sig	میانگین	عامل	نوع مولفه	ردیف
و قوت					
اختلاف معنادار	۰/۰۵۳	۲/۷۹۵	نیروهای پیشمرگ کرد در اقلیم کردستان عراق	نظامی	۲۶
تهدید	۰/۰۰۱	۴/۰۰۷	حشدالشعبی عراق	نظامی	۲۷
فرصت و قوت	۰/۰۰۱	۳/۸۴۹	رسانه‌های وابسته به آمریکا در منطقه	فرهنگی	۲۸
تهدید	۰/۰۰۱	۴/۱۹۹	عتبات عالیات	فرهنگی	۲۹
تهدید	۰/۰۰۱	۳/۷۱۲	حوزه علمیه نجف	فرهنگی	۳۰
فرصت و قوت	۰/۰۰۱	۴/۴۷۳	امکانات جنگ سایبری دشمن علیه ج.ا.ایران در منطقه	علمی فناوری	۳۱
قوت و فرصت	۰/۰۰۱	۴/۷۸۱	ظرفیت بهره‌گیری گروه‌های تکفیری- تروریستی از فضای مجازی و اینترنت در منطقه	علمی فناوری	۳۲

(ب) پیشنهاد

- ۱- تأکید بر اجرای عملیات موشک‌پایه و دریایایه به‌منظور خنثی‌نمودن توان جنگ دورایستای دشمن و بهره‌گیری از توان مناسب حشدالشعبی جهت مقابله با تهدیدهای نظامی در آن سوی مرزهای خودی (فرامرزا).
- ۲- سازماندهی یگان‌های سایبری چالاک جهت خنثی‌نمودن تهدیدهای ناشی از تهاجم فرهنگی و جنگ سایبری دشمن در فضای مجازی و اینترنت.
- ۳- استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی ایران و عراق جهت تقابل با گروه‌های تکفیری- تروریستی مستقر در عراق.
- ۴- اشراف اطلاعاتی بر پایگاه‌های زمینی، دریایی و هوایی آمریکا در کشور عراق.
- ۵- مردمی نمودن دفاع در عراق جهت مقابله با جنگ نیابتی آمریکا و گروه‌های تکفیری- تروریستی با نهادینه کردن تجربه نیروهای مسلح ج.ا.ایران.

۶- ممانعت از اتحاد و همبستگی بین عناصر باقی‌مانده حزب بعث و گروه‌های تکفیری- تروریستی (مثل داعش) علیه جمهوری اسلامی ایران، با استفاده از همگرایی موجود بین دولت مردان ایران و عراق و همچنین انزاجار مردم و دولت عراق از حضور گروه‌های تکفیری- تروریستی.

۷- تقویت ساختار، آموزش، عملیات و آماد و پش حشدالشعبی در عراق و ارتقاء آن با استفاده از تجربیات سازمان بسیج مستضعفین و تشکیل نیروی مقاومت مشترک بین ج.ا.ایران و عراق.

۸- اجرای راهبرد بازدارندگی همه‌جانبه و دفاع همه‌جانبه توسط نیروهای مسلح ج.ا.ایران و نیروهای مسلح عراق با هدایت مستشاری ج.ا.ایران، جهت خنثی نمودن تهدیدهای آمریکا و گروه‌های تکفیری- تروریستی.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم، ترجمه، آیت‌الله مکارم شیرازی، قم: انتشارات اشکذر.
- نهج‌البلاغه، ترجمه، محمد دشتی، قم: انتشارات اشکذر.
- امام خمینی (رحمت‌الله علیه)، (۱۳۸۵)، صحیفه نور، جلد ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه).
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در سایت:

www.khameni.ir

- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- حیات‌مقدم، امیر و همکاران (۱۳۹۶). «عوامل ژئوپلیتیکی اقتصادی و سیاسی موثر بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدهای فرامنطقه‌ای از مبداء سرزمینی عراق»، فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، شماره ۲۶.
- چگینی، حسن (۱۳۸۴). نظام مدیریت راهبردی دفاعی، جلد اول، تهران: نشر آجا.
- دانش‌آشتیانی، محمدباقر (۱۳۸۸). راهبرد دفاعی - امنیتی، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- دانش‌آشتیانی، محمدباقر (۱۳۹۱). مدیریت راهبرد دفاعی - امنیتی، تهران: انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید صیادشیرازی.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۸). ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، چاپ سوم، تهران: نشر مهر.
- رشید، غلامعلی (۱۳۹۴). جزوه درسی دوره دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- شمس دولت‌آبادی، سید محمودرضا، (۱۳۹۴). جزوه درسی ژئوپلیتیک دوره دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- رشید، غلامعلی؛ کلانتری، فتح‌ا... (۱۳۹۵). «نقش عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات نظامی آمریکا از مبداء سرزمینی عراق»، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۶۶.
- کلانتری، فتح‌ا... (۱۳۹۵). نقش عوامل موثر ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- کلانتری، فتح‌ا... (۱۳۹۶). «روش‌های اجرای جنگ هویتی علیه جمهوری اسلامی ایران و روش‌های مقابله با آن»، فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، شماره ۲۸.

- کالینز، جانام (۱۳۸۳). استراتژی بزرگ، ترجمه کورش بایندر، چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

Archive of SID